

PÉNTEK ORSOLYA: ÉVSZÁZADOK HEGY ÉS FOLYÓ KÖZÖTT

8. rész: A panelek kora

Az előző részben ott hagytuk el Óbudát, amikor 1944. december 28-án megjelentek az első szovjet katonák a Kórház utcában. A felszabadulás időszaka, majd az új diktatúra kezdete nemcsak Magyarország, de Óbuda életében is gyökeres változásokat hozott. Gyakorlatilag eltűnt a városrész zsidó lakossága, míg az ötvenes években az óbudai németeket, az úgynevezett braunhaxlereket telepítették ki Békásmegyerről. Egy 1945-ös adat szerint a háború végére ötvenezer főre csökkent a kerület lakossága, innentől azonban lassan újra emelkedni kezdett, hogy tíz év múlva elérje a hatvanezres lélekszámot.

A városvezetés igyekezett a kerületet jobban bekapcsolni a főváros életébe: a háború lezárása után három évvel megindult a hatos buszjárat, amely a Flórián teret kötötte össze a Nyugati pályaudvarral. 1950. november 7-én átadták az Árpád-hídat (Sztálin-hídat), amelyen nemsokára megindult az 55-ös buszjárat a pesti oldalra, s ugyanebben az évben Óbudához csatolták az addig önálló Békásmegyert is. Arra azonban, hogy meginduljon a lakótelep-építés ezen az akkor még kieső területen is, további húsz évet kellett várni, csak ekkor kezdték feltölteni az Ófalu és a Duna közti árterületet.

Ugyanakkor az 1952-es államosítás ellehetetlenítette a vendéglátóhelyeket, és megteremtette az uniformizált, szocialista vendéglátóipart: ezek a negyvenes évektől az ötvenes évek elejéig lezajló változások teljesen átfomálták a városrész arculatát, amelynek az új vezetés teljesen új szerepet szánt. Ezt részben a kényszer eredményezte. Mint arról a korábbi részekben már szó esett, az emlékek-

ben romantikus Óbuda kisházai közül nem egy inkább nyomortanya jellegű volt. Így állt elő az a helyzet, hogy amikor központi utasításra 1957–61 között megindult a panelépítés első hulláma, a lakók közül azok, akik embertelen körülmények közt éltek, örültek az új házaknak – feltéve, ha azokban lakást kaptak –, mások, a takaros házak tulajdonosai, a módosabb őslakók nem annyira.

Építeni azonban kellett: ahogy Branczik Márta és Keller Márkus az óbudai kísérleti lakótelepről szóló könyvükben arra felhívják a figyelmet, 1958-ban 310–470 ezer lakás hiányzott Magyarországon. A lakástervezés-típusprogramot már 1954-ben meghirdették, hamarosan pedig pénz is szabadult fel az építésre, amikor az ötvenes évek elejének iparfejlesztési lendületét – „a vas és acél országa leszünk” – felváltotta a forradalom utáni konszolidáció, s az ötvenes évek végén beindult a szocialista lakótelepek építése.

Az első óbudai telep, a kísérleti lakótelep szerződését 1958-ban írták alá, s 1960-ra el is készült az épületek nagy része, majd a közelben megkezdődött a Zápor utcai pontházak – kis alapterületű magasházak – és az úgynevezett csontházak kivitelezése is. (Utóbbiak hosszan elnyúló, a két végükön kiszélesedő épületek.)

Az első építkezések nyomán alaposan összekeveredett az akkori legmodernebb Budapest és a legrégebb Óbuda. Míg az új, átlagosan 43 négyzetméteres lakásokban modern konyha, zuhanyozó, új bútorok között élt az amúgy nagyon vegyes lakosság, nem egyszer többgenerációs családokban – ily módon alaposan átszabva a tí-

KISKORONA (FÉNYES ADOLF) UTCA. SZEMBEŰ A KORONA (DUGOVICS TITUSZ) TÉR 1., KRÚDY-HÁZ, MA A MAGYAR KERESKEDELMÉI ÉS VENDÉGLÁTÓIPARI MÚZEUM ÉPÜLETE. HÁTTÉRBEŰ A SZENT PÉTER ÉS PÁL-TEMPLOM. FORRÁS: FORTEPAN

pustervekben javasolt életteret, például nem egy helyütt az étkezőből lett a gyerekszoba –, a külsőbb területeken még álltak a viskók és a kis házak. Ezek fokozatosan tűntek el az évek alatt: a Hévízi úti és a kísérleti lakótelep után a hatvanas évek közepén épültek az Árpád fejedelem úti házak, a hetvenes évek első felében pedig a központi terület paneljei és Békásmegyert.

A Berend utca egyik lakója, aki azt kérte, ne szerepeljen a neve ebben a cikkben, ötven éve él Óbudán, Tokajból került ide 1963-ban. A rokonai éltek Kaszásdűlőn, amely a hatvanas években földszintes kis házakkal volt tele.

– Mi Kaszásdűlő legvégén laktunk, a másik oldalon már a kukoricaföldek kezdődtek. A vécé kint volt, az aszszonyok a kerti csapról hordták a vizet a mosáshoz. De a kaszási házak még mindig jobb állapotban voltak, mint a belsőbb területek épületei. A férjem nagyapja például a Szőlőkert utcában lakott egy besüppedt fedelű vizes, dohos házban, amely annyira lesüllyedt, hogy az utcáról lépcsőn kellett lemenni a ház udvarára. A körülmények

olyan iszonyatosak voltak, hogy egy idő után új lakást utalt ki neki a tanács a Lajos utcában, igaz, mai szemmel nézve a Lajos utcai hosszú ház sem volt egy csúcs. Az a házsor egy, a Lajos utca és a Duna között elterülő telekre épült; az elnyúló udvart két oldalról határolta a két, egyszintes házsor, amelyben mindét oldalon húsz-húsz lakás sorakozott. Nem volt bennük se vécé, se fürdőszoba, a lakók egy közös illemhelyet használhattak, amely a házak végében volt, és mindenkinek volt hozzá kulcsa. Ezt a lakást aztán mi örököltük meg – derékig vizes volt a fal itt is, és amikor sikerült átköltözni a panelbe, hónapokig szellőztettem a ruháinkat – meséli.

Ahogy azt a gyerekkora óta óbudai, nyolcéves koráig a Krúdy-ház szomszédságában élő Heidum Tünde meséli, hasonló állapotok uralkodtak az ő környékükön is.

– 1973-ban költöztünk el. Akkor nyolcéves voltam, de arra emlékszem, hogy mindenki örül annak, hogy panelba kerülünk, azok a házak ugyanis, amelyekben éltünk, nagyon rossz állapotban voltak. Ha valaki nem

is emlékezik arra, hogy a Krúdy-ház környékén vagy a mai Kerék utcában, esetleg a Szentendrei úton milyen épületek álltak, az biztosan sokaknak megvan, hogy milyen rozoga, megsüllyedt tetejű romokat bontottak le a Bécsi úti, újlaki részen a kilencvenes évek elején. A szüleim akkor költöztek be a Krúdy-ház melletti házba, amikor összeházasodtak. A házban, amelyben kilenc lakást alakítottak ki, nem volt se fürdőszoba, se vécé. Egyetlen konyhai falikút volt, hideg vízzel, a fürdéshez, a főzéshez, a mosogatáshoz melegíteni kellett a vizet. Engem egy bádogteknőben fürdettek a szüleim. Olyannyira nem volt megszokott, hogy valakinek fürdőszobája van, legalábbis Óbudán, hogy amikor látogatóba mentünk a nagybátyámhoz, aki a Matróz utcában lakott az egyik első panelben, külön program volt, hogy megfürödhettünk a kádjukban.

Nemcsak a víz hiánya okozott azonban gondot a kívülről romantikusnak tűnő házacskákban: általában nem volt rendes fűtés sem. Ahogy Heidum Tünde meséli, ők egy olajkályhával próbálták kifűteni a lakást, amely egy hatalmas konyhából és egy annál kisebb lakószobából, valamint egy külön cselédszobából állt. A hatalmas udvart négyzet alakban vette körül a ház – a vécé itt is a hátsó udvarban volt, és létezett egy külön mosókonyha is.

A lakók még a hatvanas években termeltek ezt-azt

a félfalusias külvárosban, Tünde például kakast tartott az udvaron, a többi lakó pedig tyúkot, de a Krúdy-ház környékén volt olyan is, aki veteményezett. Az óbudai lakosok a panelkor előtt nemcsak saját fogyasztásra, de piacra is termeltek még, Kaszásdűlőn többen foglalkoztak zöldségtermeléssel.

Óbuda a hatvanas években még egyértelműen munkáskertület volt. Ahogy Heidum Tünde emlékszik, nem nagyon voltak különbségek. – A legtöbben azok közül, akiket ismertem, a Goldberger gyárban dolgoztak, de még működött a harisnyagyár vagy a hajógyár is, és az ecetgyár, amelynek édeskés szaga betöltötte a levegőt – mondja. Kaszásdűlő lakóinak legnagyobb része a Goldberger textilgyárban dolgozott, de szintén sokan jártak a hajógyárba is, valamint a Selyemkikészítőbe, amelyet az óbudaiak csak Sekinek hívtak.

A munkások gyermekeiről ugyanakkor jól kiépített hálózat gondoskodott: a hatvanas-hetvenes években minden gyárnak saját óvodája volt – a hajógyáré például az akkor még búzával beültetett Hajógyári szigeten. Iskolába ugyanakkor messzire kellett járni: a Dugovics Titusz térről például a Tímár utcába, át a Pacsirtamező utcán, ami egy felnőtt embernek is legalább félórás séta.

Az új házak első csoportjai közül, mint említettük, először a kísérleti lakótelep épült fel a Bécsi és a Vörösvári

vári út között, majd a Vörösvári úti cikkcakk-ház, a Faluház, a Matróz utcai blokkok, aztán a Kerék utca és a Szentendrei úti tizenöt emeletesek.

– Amikor ezek épültek, már a Kerék utcai lakásban laktunk. Anyám, ahogy megszületett a testvérem, beült a tanácsba, és kiülte a lakáscserét, amit úgy lehetett megoldani, hogy egy idős néni, akinek lerombolták a házát, megkapta a miénket, mi pedig a Kerék utcai panellakást. Akkoriban kétféle lakáshoz lehetett hozzájutni, szövetkezeti és tanácsi lakáshoz. Az elsőnél a vásárló vállalta, hogy nagyobb összeget fizet be, cserébe saját lakáshoz jut a lakásszövetkezet tagjaként, míg a tanácsi lakások bérlakások voltak. A környéken mindenki tudta, hogy melyik a szövetkezeti és melyik a tanácsi ház. A szövetkezetiek rendben voltak, a lakók elvégezték a szükséges javításokat, míg a tanácsi házak nem egyszer voltak szemetek, elhanyagoltak – meséli a szemtanú.

A szövetkezeti és a tanácsi panelek közti különbség egyben a korabeli, szocialista társadalom megosztottságát is kirajzolja. Ahogy a panelprogramnak köszönhetően a Lajos utcából a Berend utcába kerülő idős hölgy mondja, míg a tízemeletesekben általában az egyszerűbb emberek, gyári munkások kaptak tanácsi lakást, a négyemeletes panelekbe a középréteg költözött, amely ki tudta termelni a szövetkezeti lakás beugró részletét. Itt is megfigyelhető volt a gyárak szerinti elosztás, a Berend utca 9.-ben például hajógyári mérnökök kaptak lakást.

Azt, hogy az elvett házaikért cserébe pénzt kérnek vagy cserelakást, a lakók dönthették el. Vagy megkapták a pénzt, vagy befizették azt egy alapba, és kaptak egy panellakást az új házakban – sokan egyébként elköltöztek, majd később visszajöttek. – Nekünk szerencsénk volt, mert a Berend utcában ajánlottak fel cserelakást, a négyemeletesekben, ahol nagyon jó társaság jött össze. Mindannyian harminc év körüliek voltunk, és általában kisgyerekesek – és akkoriban még velünk laktak a szüleink is, így egy-egy panellakásba általában egy háromgenerációs család költözött be – mondja az idős hölgy, aki azóta is a hetvenes években kapott lakásában él, és szintén fontosnak tartja kiemelni, hogy az egyik legnagyobb élményük az volt, hogy a csapból meleg víz folyt.

– A Berend utca, ahová mi költöztünk, korábban családi házas övezet volt, az utca elején lévő házak pedig

akkor épültek, amikor a kísérleti lakótelep. Ezek mellé a tégláépületek mellé húzták be az utca két oldalára a négyemeletes panelsort 1970 és 1980 között, a beköltöző lakók közt pedig hamar elindult a barátkozás. A Berend utcába amúgy is inkább a középosztály költözött be, itt lakott Kéhli doktor úr is, a Krúdy-féle Kéhli vendéglős családból. Azok között, akik itt laktak, szoros kapcsolat alakult ki: vigyáztak egymás gyerekeire, együtt jártak kirándulni, egyesek a mai napig tartják a kapcsolatot – mondja. Az ő gyerekeik közül azonban sokan elhagyták Óbudát – érdekes jelenség viszont, hogy java részük nem a Belvárosba vagy Budára, hanem az Óbuda környéki falvakba, főleg a Pilisbe költözött.

– A tizenöt emeletesek épülését mindenestre már az ablakból néztük – akkor még nem sejtettem, hogy később az egyikben fogok lakni. Míg a Szentendrei út 34.-et időre, gyorsan felépítették, a 36.-nál hiába verték le újból és újból az alapot, minden reggelre elöntötte a gödröt a víz. Az a ház a mai napig süllyed – később ott laktam, és ha esett az eső, nem lehetett bezárni az ajtókat. A tizenöt emeletesekbe egyébként akkoriban, amikor elkészültek, a téglagyáriakat költöztették be – meséli Heidum Tünde, aki azóta a harmadik óbudai lakásban él.

A hetvenes-nyolcvanas évek fordulója már egy teljesen más Óbudára köszöntött rá. Addigra állt a békásmegyéri lakótelep, megvolt a HÉV-végállomás, s 1978-ban megkezdődött a Zaj utcai és a Kaszásdűlői telep építése is, amelynek utolsó házait már a rendszerváltás évében fejezték be, csakúgy, mint a Bogdáni úti buszvégállomás környékének totális átépítését.

A nyolcvanas évek közepén tömegével költöztek be az új telepekre a kisgyerekes családok a város legkülönbébb részeiből, ily módon rendkívül kevert közösségek alakultak ki a százlakásos házakban. Míg 1970-ben nyolcvanezren laktak itt, az 1980-as évekre az állandó lakosok száma meghaladta a 122 ezer főt.

Noha e sorok szerzője részletes írásos forrást nem talált erről a korról, arra emlékszik, hogy 1983-ban a kaszásdűlői Darvas József Általános Iskola első évfolyamában még 1. L osztályt is indítani kellett, annyi volt a gyerek, a nyolcadik évfolyamból viszont alig egy-két osztályt tudtak kiállítani.

A telepek 1980 és 1989 közötti történetének feltárása a jövő kutatóira vár, mint ahogy Óbuda rendszerváltás utáni történetének feldolgozása is. ■

TANULÓ UTCA, 1972. FORRÁS: FORTEPAN

